

Особливості масової музики як культурного й соціального й феномена

У культурних процесах ХХ століття особливе місце належить масовій музиці. Розмаїття видів і жанрів зазначеного феномена утримує пріоритет в культурно-дозвіллевому середовищі, засобах масової комунікації, на концертній естраді. Однією з головних особливостей масової музики є орієнтація і відповідність смакам масового суспільства в мистецтві, здатність оперативно реагувати на зміни запитів його споживачів. Тому з одного боку, примітивні запити масової людини дозволяють характеризувати масову культуру як аморальну, таку, що руйнує високі досягнення попередніх епох, а з іншого – у ХХ ст. з'явився новий тип культури з власними традиціями, жанрами, модою, стереотипами поведінки, що викликало велику зацікавленість філософів, культурологів, соціологів, музикознавців, педагогів, психологів та інших учених. Однак вітчизняні дослідники упродовж тривалого часу феномену масової музики приділяли недостатньо уваги. У радянський період у мистецтвознавстві здійснювалися дослідження того пласта музичної культури, який називали музикою «академічною» або «класичною», тобто «серйозною». Музика, що функціонувала поза цим пластом для більшості мистецтвознавців була «несерйозною», не вартою уваги, оскільки втілювала всі негативні риси так званої буржуазної музики «загниваючого» Заходу. А. Цукер справедливо зауважує, що «академічне музикознавство поки що не звільнилося від естетичного снобізму, прямо чи у формі мовчазного ігнорування, оцінюючи все, що знаходиться за межами академічної музики (за винятком фольклору), як явища другосортні чи периферійні, свого роду додатки до музичної культури» [8, с. 4].

Тривалий час різноманітні аспекти масової музики розглядалися у руслі досліджень масової культури загалом, які здійснювалися в декількох напрямках.

Першим був критичний напрям, в межах якого феномен масової музики оцінювався вкрай негативно (Т. Адорно, В. Беньямін, Х. Ортега-і-Гассет). Згодом набули поширення соціологічні теорії, в яких масова музика трактувалася в контексті «масового суспільства», «масових комунікацій», вивчалася поведінка її споживачів. Водночас з'явилася думка про сприймання масової культури як об'єктивної культурної реальності, що існує й динамічно розвивається (Д. Макдональд, М. Маклюен, Б. Розенберг, Д. Уайт, Е. Шилз та ін.). Однак соціологічний підхід мав певні недоліки, оскільки не була врахована видова специфіка масової музики, не до кінця з'ясованими залишалися сутність й еволюційна динаміка масової музики, які розглядаються в контексті розвитку музичної системи загалом. Наприкінці ХХ ст. з'явилися естетичні та культурологічні теорії, в яких висвітлені особливості масової культури, показана діалектика її взаємовідносин з іншими художніми сферами (Г. Ганс, Дж. Ковелті).

Вітчизняні вчені розглядали масову музику в естетико-музикознавчому (Д. Житомирський, В. Конен, Л. Мархасєв, А. Сохор, А. Цукер, Т. Чередниченко) та історико-соціологічному (Г. Кнабе, Ф. Такун, Г. Шестаков) напрямках. Основна проблематика цих досліджень тривалий час трактувалася в руслі ідеологічних орієнтацій, що зобов'язувало застосування переважно критично-оцінювального методу аналізу.

У працях Ю. Божка, Л. Васильєвої, О. Євтушенка, О. Козлова, М. Мозгового, В. Откидача, М. Поплавського, Н. Саркітова, А. Троїцького, Д. Ухова, О. Феофанова, І. Хижняка висвітлюється історія різних жанрів і стилів масової музики. Ряд дослідників розглядають масову музику в контексті молодіжної культури, де вона постає як обов'язковий соціально-естетичний атрибут альтернативного світовідчуття сучасної молоді (П. Гладков, Ю. Давидов, О. Журбін, О. Запесоцький, С. Левікова, Л. Мальцев, І. Орлова, К. Разлогов, О. Устименко-Косоріч та ін.). Значна увага українських учених приділена педагогічному аспекту музики масових жанрів (Д. Бабіч, В. Березан, Б. Брилін,

В. Дряпіка, Н. Коваленко, Н. Кутова, О. Сапожнік, О. Стельмашенко, Г. Шостак). Однак, попри значимість доробку вчених, у вітчизняному мистецтвознавстві помітно бракує досліджень, у яких розкриті специфіка й тенденції розвитку масової музики. Відтак, метою даної статті є виявлення особливостей масової музики як культурного й соціального феномена.

Визначення «масова музика» увійшло до музичної термінології усередині ХХ ст. А. Сохор назвав масовою загальнодоступну, спрямовану на широке коло слухачів, музику. До цього поняття учений відносить народну пісенну творчість, естрадні твори, інструментальну оркестрову музику та окремо поп-музику [7, с. 235]. В. Конен вважає, що масова музика є окремим великим художнім пластом, що має власні види і жанри, які не співпадають за своїми головними ознаками як з професійною композиторською творчістю, так і з фольклором [3, с. 16].

У науковій літературі також зустрічається поняття «музика масових жанрів». Г. Шостак цим терміном називає музику, що має велику популярність, характеризується відносною легкістю сприймання, доступністю та дохідливістю. До цієї сфери, на думку ученого, належать естрада, танцювальні різновиди поп-музики, традиційна рок-музика, співана поезія [10, с. 4]. В. Березан до музики масових жанрів відносить джаз, рок-музику, авторську пісню, поп-музику, революційну музику, масову музику 1920–1940-х рр., пісню воєнних років, естрадну пісню 1960–1970-х рр., мюзикл, оперету, кіномузику. Дослідниця вважає, що «сучасна музика масових жанрів» – це продукт творчої діяльності, естетичні характеристики якого мають суб'єктивний характер і впливають на свідомість молодого людини» [2]. Водночас слід зауважити, що більшість дослідників не дають чіткого визначення поняттю «масова музика», називаючи це явище «постмузикою», «метомузикою», «споживацькою музикою», легкою, естрадною, популярною, розважальною, побутовою. Це пов'язано зі складністю опису та дослідження явищ, які перебувають у процесі безперервного становлення, розвитку, формування. Адже

до масової музики входять як елементарні, так і складні твори, що ускладнює можливість її чіткого визначення.

Недостатньо дослідженими на сьогодні є питання систематизації явищ масової музичної культури. Найбільш доступною є типологія Л. Мархасєва, яка визначає первинно-жанровий рівень масової музики (пісня, танець, оркестрова мініатюра, театральні елементи) [4, с. 11].

Існує також декілька мистецтвознавчих типологій явищ масової музики, запропонованих авторитетними ученими Г. Бесселером, А. Сохором, В. Конен, А. Цукером. Так, Г. Бесселер, у 20-х рр. ХХ ст., застосувавши функціональний підхід, виділив службову музику «споживацького характеру» і прикладну, призначення якої опосередковане елементами вільної творчості: вона не лише задовольняє попит, але й вносить «зустрічну пропозицію» [9]. А. Сохор диференціює жанри масової музики за типами її орієнтації на слухача. За особливостями функціонування дослідник поділяє масову музику на три групи: першу становлять масово-концертні і масово-видовищні жанри; до другої автор відносить масово-побутові і масово-обрядові; до третьої – масово-декоративні жанри, до яких належить вся музика, що звучить на виробництві під час роботи («функціональна»), у парках, ресторанах та інших місцях масового спілкування людей [7, с. 236]. В. Конен звертає увагу на середовище побутування масової музики, її тематику й походження [3]. Так, дослідниця виділяє міську масову музику (вальси, мелодраматичні пісні на популярні вірші, салонні і фортепіанні п'єси та романси, перекладені для фортепіано оперні фрагменти, марші з репертуару духових оркестрів, іспанські фламенко, негритянські спірічуелс, аранжовані для концертної естради, шансон та ін.) і «демократичну» (політична пісня, пісні-заклики, пісні-памфлети, публіцистичні і сатиричні пісні, світські гімни, побутова міська пісня). Поруч із цим В. Конен визначає також два нових масових жанри, що з'явилися у ХХ ст. – джаз і рок-музику. Автор виявляє особливості цих жанрів, за якими вони відрізняються від інших різновидів – це

темперація, нотація, спосіб організації багатоголосся, масштабність концепцій, авторство, особливості набуття професіоналізму. В типології А. Цукера у формуванні масових жанрів і жанрових груп головними є історичні аспекти [8]. Дослідник виділяє чотири групи масових музичних жанрів. До першої групи А. Цукер відносить «жанри з минулого», які не вичерпали ще своїх можливостей і функціонують в руслі розвитку власної традиції, демонструючи свою оригінальну сутність та індивідуально-жанрові ознаки (масова пісня, побутова музика для духових оркестрів, деякі фольклорні зразки сучасного міського музикування). Друга група представлена жанрами побутової музики, притаманними міському побуту минулого, які відроджені в сучасних умовах і збагачують палітру форм масової музики (старовинний романс, танго тощо). До третьої групи масових музичних жанрів належать авторська пісня, рок, естрадний шлягер, диско тощо, що з'явилися у попередні десятиліття. Ці жанри найбільш мінливі й найбільш підпорядковані впливові моди, хоча останнім часом у них відбулося формування власних специфічних ознак змісту та стилю. Четверту групу становлять «переміщені» в повсякденну масову сферу твори класичної музики, що в минулому не призначались для такого функціонування. Причинами такої «міграції» автор вважає розширення сфери побутування ужиткової, функціональної музики, виникнення нових різновидів масових видовищ (художніх, спортивних, ігрових), телетрансляції тощо. Жанрова систематизація, на думку А. Цукера, є цілком прийнятною з огляду на динаміку змін і утворення нових жанрових взаємозв'язків у сучасній масовій музиці.

Водночас згадані підходи до систематизації явищ масової музики підтверджують той факт, що масова музична культура є складним суперечливим явищем, яке досліджується як у культурному, так і в соціальному аспектах.

Більшість дослідників вважають масову музику одним із найдавніших видів музичного мистецтва і виділяють декілька етапів її розвитку. У Західній Європі до епохи Відродження (а в Російській імперії – до середини

XVIII ст.) фольклорна, аматорська й професійна музика була лише побутовою і обрядовою, тобто зверненою до всіх слухачів і для всіх доступною. Згодом, у XVI – XVIII ст. у Західній Європі відбулося відокремлення композиторської творчості й виконавства від сприйняття і сформувались концертні й театральні жанри. У цей період позначилося певне розмежування між музикою для більш привілейованої, «вишуканої» публіки (мадригали Джезуальдо да Веноза, опери-seria та ін.) і «для всіх» (хорові і сольні пісні, танцювальні цикли і сюїти, «музика на воді» тощо). Однак за стилем ці два види музики істотно не відрізнялися один від одного. У XIX ст. із розвитком капіталізму відбувається процес демократизації музичного життя. З'являються нові типи загальнодоступних музичних закладів (кафе-шантани, вар'єте, танцювальні зали, «садові» концерти, театри-буфф), що мали приносити прибуток їх власникам і нові масові жанри професійної композиторської творчості – концертні (естрадна музика) і театральні (оперета), призначені для великої кількості слухачів. У масовій музиці цього періоду ще зберігається зв'язок із академічною, однак тут уже з'являються власні жанри і засоби виразності. І найголовніше, як зазначає А. Сохор, «... ця музика знаходить свою публіку, яка значно відрізняється від тієї, що надає перевагу серйозним жанрам» [7, с. 249].

Стрімкого розвитку масова музика набуває у XX ст. у зв'язку з появою і швидким поширенням засобів масової комунікації – звукозапису, радіо, кінематографу, телебачення, що надали величезні можливості для масового поширення музики і водночас мали певний вплив на сприйняття і творчість. У другій половині XX ст. завдяки досягненням науково-технічного прогресу з'явилася і набула широкого застосування електронна апаратура. Різні електроінструменти, що використовували музичні гурти, відзначалися яскравістю і новизною звучання. Відбулося значне розширення тембральності, колористики, музичних засобів виразності. Виникли нові музичні форми, доступні для сприйняття, що здатні захопити оригінальністю та емоційною силою впливу. У цей період набули розвитку такі жанри

масової музики, як масова пісня, естрадна пісня, різновиди джазу, поп- і рок-музики. Особливості масової музики на сучасному етапі найяскравіше відображені в таких її різновидах, як поп-музика, джаз і рок-музика.

Сьогодні дуже складно провести чітку межу між масовою музикою і класичною. Творці масової музики постійно запозичують у сфері академічної музичної культури сюжети, проблематику, символіку, формальні прийоми. Широко відомі здобутки академічних жанрів у сфері рок-музики – арт-рок, класик-рок, симфо-рок, рок-опера тощо. Водночас на класичну музику мають вплив вдалі знахідки, виражальні засоби масової музичної культури. Сучасні композитори-симфоністи активно запозичують звукові та композиційні прийоми року і джазу (А. Шнітке, Л. Беріо, Е. Денисов, Е. Артем'єв та ін.). Однак на відміну від сталих канонів виконання зразків класичної музики або народної пісні, головним завданням жанрів масової музики є постійний пошук нових засобів музичної виразності, нових форм звуковидобування й відтворення, збільшення та урізноманітнення звуко ефектів та багато іншого. Безумовно, що усі ці пошуки спрямовані, головним чином, на те, щоб відповідати вимогам часу, слухачів і моді [5, с. 4].

Сучасній масовій музиці притаманна тенденція змішування стилів та напрямів. Тому головним завданням митця є обов'язкова злагодженість, вивіреність, гармонійне поєднання різноманітних стилів, і, безумовно, високий рівень професіоналізму. Однак варто зауважити, що окрім прогресивної музики, професійно написаної та майстерно виконаної, на сьогоднішній день існує низькопробна музика, яку музичні критики назвали «попсою». Це поняття не слід ототожнювати із популярною музикою, тому що до популярної музики може належати твір незалежно від жанру і стилю, це може бути і класична, і народна, і рок-, і джазова композиція. До зразків такої музики відносять пісні з кінофільмів, модні танці, романси, народні пісні, військові марші, джазові мелодії, арії з популярних опер та оперет, деякі зразки симфонічної музики. На відміну від популярної музики поп-музика є явищем суто ринкового характеру, вона

передбачає належність до індустрії грамзапису та засобів масової комунікації. Поп-музика виникла у середині 50-х рр. ХХ ст., її джерелами вважають музичні стилі ритм-енд-блюз, біг-біт, соул, госпел, кантрі, рок-н-рол. Дуже важливим для розвитку цього різновиду масової музики було його велике поширення серед молоді. В результаті молодь стала головним споживачем подібної музичної продукції, яку представляли як певний універсальний вид музики, здатний повністю задовольнити всі музичні запити сучасної людини. Водночас варто зауважити, що більшість зразків такої музики характеризуються примітивністю музичного матеріалу, відсутністю багатого ритмічного малюнка, надмірною спрощеністю гармонічних ланцюгів (на кшталт тоніка-субдомінанта-домінанта). Саме такі характеристики притаманні пісням, створеним «на один день».

Через наявність у масовій музиці таких низькопробних зразків дослідник А. Попов негативно оцінює її вплив на сучасну соціальну дійсність, вважаючи опосередкованою причиною нищення національної культури, здоров'я та психіки людини [6, с. 46]. Водночас С. Можнягун вважає, що головною ознакою і одночасно завданням масової музики є досягнення «ефекту наркотизації свідомості» через багаторазове повторення одного й того ж, що компенсує втрату стабільності у зовнішньому середовищі через швидкі темпи розвитку суспільства і техніки.

Отже, аналізуючи процеси, що відбуваються у масовій музиці, визначимо основні особливості цього феномена. До них належать: орієнтація і відповідність смакам масового суспільства; високий ступінь поширення в суспільстві; відображення найбільш поширених настроїв та почуттів; доступність змісту і форми творів масової музики; змішування різних музичних стилів і напрямів; складна взаємодія зі сферами академічної та народної музики.

Список використаної літератури

1. Ашин Г. В тисках духовного гнета: (Что популяризуют средства массовой информации США) / Г. Ашин, А. Мидлер – М.: Мысль, 1986. – 253 с.
2. Березан В. Підготовка майбутнього педагога до естетичного виховання школярів засобами сучасної музики масових жанрів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / В. Березан. – К., 2000. – 20 с.
3. Конен В. Третий пласт: новые массовые жанры в музыке XX века / В. Конен. – М.: Музыка, 1994. – 319 с.
4. Мархасев Л. В легком жанре: Очерки и заметки / Л. Мархасев. – [2-е изд., уточнен. и доп.]. – Л.: Сов. композитор, 1984. – 280 с.
5. Набок И. Идеологическая функция музыки / И. Набок. – Л.: Музыка, 1987. – 78 с.
6. Попов А. Социально-психологические, психологические, физиологические и биохимические аспекты влияния поп-музыки на молодежь // Музыка созидаящая и разрушающая / Сост. А. Лисенков. – М.: Сов. Россия, 1989. – С. 38–58.
7. Сохор А. О массовой музыке / А. Сохор // Вопросы социологии и эстетики музыки: сб. статей / [сост. Ю. Капустин]: в 3 ч. – Ч.1. – Л.: Сов. композитор, 1980. – С. 234–264.
8. Цукер А. Проблемы взаимодействия академических и массовых жанров в современной советской музыке: автореф. дис. на соискание науч. степени д-ра искусствоведения : спец. 17.00.02 «Музыкальное искусство» / А. Цукер. – М., 1991. – 48 с.
9. Чередниченко Т. Кризис общества – кризис искусства: Музыкальный «авангард» и поп-музыка в системе буржуазной идеологии / Т. Чередниченко. – М.: Музыка, 1987. – 187 с.
10. Шостак Г. Музыка масових жанрів як фактор формування музичної культури підлітків: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01. «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Г. Шостак. – К., 1996. – 22 с.

АНОТАЦІЯ

У статті на основі аналізу процесів, що відбуваються у масовій музиці визначено особливості цього феномена. До них належать: орієнтація і відповідність смакам масового суспільства; високий ступінь поширення в суспільстві; відображення найбільш поширених настроїв та почуттів; доступність змісту і форми творів масової музики; змішування різних

музичних стилів і напрямів; складна взаємодія зі сферами академічної та народної музики.

Ключові слова: масова музика, поп-музика, рок-музика, джаз, жанр, засоби виразності.

АННОТАЦИЯ

В статье на основе анализа процессов, что происходят в массовой музыке раскрыты особенности этого феномена. Ими являются ориентация и соответствие вкусам массового общества; высокая степень распространения в обществе; отражение наиболее распространенных настроений и чувств; доступность содержания и формы произведений массовой музыки; смешивание разных музыкальных стилей и направлений; сложное взаимодействие с областями академической и народной музыки.

Ключевые слова: массовая музыка, поп-музыка, рок-музыка, джаз, жанр, средства выразительности.

ANNOTATION

Sidletska T. I. Features of mass music as cultural and social and phenomenon

In the article on the basis of analysis of processes that take place the features of this phenomenon are certain in mass music. To them belong: orientation and accordance to tastes of mass society; a high degree of distribution of mass music is in society; reflection of the most widespread moods and feelings; availability of maintenance of works of mass music; mixing of different musical styles and directions; the difficult co-operating is with the spheres of academic and folk music.

Keywords: mass music, pop music, rock music, jazz, genre, facilities of expressiveness.